

ХАЛҚ ОҶЗАКИ ИЖОДИ-МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРДА ЭКОЛОГИК МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Камилова Гулмира Алимовна-Бухоро давлат педагогика институти мактабгача таълим кафедраси в/б профессори, п.ф.н.,

Аннотация: Халқ оғзаки ижоди намуналари эртақ, мақол, топишмоқлар мактабгача ёшдаги болада экологик маданиятни шакллантириши воситаси саналади. Болалар учун тавсия этилаётган халқ оғзаки ижоди намуналарини ёши, интеллектуал имкониятларини ҳисобга олган ҳолда танлаш мақсадга мувофиқдир. Ушбу мақолада экологик маданиятни шакллантириши муаммолари ҳақида фикр юритилади.

Калит сўзлар: Мактаб таълими, халқ оғзаки ижоди, экологик маданият, табиат ресурслари, меъёр ва тамойиллари, экологик билим, топишмоқ, таълимий, методик.

Аннотация: Примеры фольклора, сказок, пословиц, загадок рассматриваются как средство формирования экологической культуры у детей дошкольного возраста. Рекомендуемые детям образцы народного творчества уместно выбирать с учетом их возраста и интеллектуальных возможностей. В данной статье рассматриваются проблемы создания экологической культуры.

Ключевые слова: Школьное образование, фольклор, экологическая культура, природные ресурсы, нормы и принципы, экологические знания, загадка, образовательная, методическая.

Abstract: Examples of folklore, fairy tales, proverbs, riddles are considered a means of forming environmental culture in preschool children. It is appropriate to choose the examples of folk art recommended for children, taking into account their age and intellectual capabilities. This article discusses the problems of creating an ecological culture.

Key words: School education, folklore, ecological culture, natural resources, norms and principles, ecological knowledge, riddle, educational, methodological.

Халқ оғзаки ижоди намуналари эртақ, мақоллар боланинг рухий ривожланишига таъсир қилар экан, эртақдаги ифода этилаётган мазмун унинг ҳаракатларида, чуқур ҳиссий кечинмаларида, фаолиятида ўз таъсирини ўтказди. Айнан шу ҳолатлар болада экологик маданиятнинг ўзига хос хусусиятларини англаш учун илк қадамдир.

Халқ оғзаки ижоди мактабгача ёшдаги болада экологик маданиятни шакллантириш билан бирга ўз олдига мақсад қўя олиш, Она -табиатни севиш ва ардоқлаш, уни ифлос қилмаслик, катталар меҳнатини ҳурмат қилиш, жониворларга озор бермаслик, табиат ресурсларидан унумли фойдаланиш ва тежаш, инсон хулқ атворининг умумий меъёр ва тамойиллари ҳақида илк тасаввурларни пайдо бўлишига ёрдам берувчи воситадир. Шу боисдан халқ оғзаки ижоди бола маънавий дунёқараши манбаи, ғамхўрлик, меҳрибонлик, гўзаллик, яхшилик, эзгулик каби ижобий сифатларни рўёбга чиқарувчи асосий восита ҳисобланади.

“Ўзбекистон Республикасида илк ва мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари” дақиқик ёшдан бошлаб тайёрлов гуруҳига қадар билиш жараёнининг ривожланиши тадқиқий билиш ва самарали рефлексив фаолият соҳасида болалар билиши лозим бўлган талаблар киритилган.

Тажрибалар шуни кўрсатдики, болалар топишмоқ яъни жумбоқ жавобини топишга қизиқадилар ва эртақларни айниқса уйқу олдидан тинглаб ухлаб қолишни хуш кўрадилар. Урганилган адабиётлар таҳлили шуни англатдики, халқ оғзаки ижоди намуналари топишмоқ, эртақ ва мақоллар болалар ақлини чархлайди, уларни зукко қилиб тарбиялайди, болаларни ўзаро меҳр-муҳаббатли бўлишга чақиради. Топишмоқни шунчаки жавобини топишга эмас, балки жавобини чуқур англаб олишга имкон беради. Ранг-баранг бўлган топишмоқ, эртақ ва мақоллар турли ёш гуруҳларда турлича ўргатилиш, ўқитилиш талабига эга.

Мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш жараёнида болалар учун тавсия этилаётган халқ оғзаки ижоди намуналарини ёши, интеллектуал имкониятларини ҳисобга олган ҳолда танлаш мақсадга мувофиқдир. Бу босқич тарбияланувчиларда ахлоқий инсоний сифатларни шакллантиришда асосий босқич саналади.

Мактабгача ёшдаги болалар билан ташкил этиладиган фаолиятларнинг асосий вазифаларидан бири ўсиб келаётган ёш авлодни мустақил фикрлашга ўргатиш, теварак-атрофга нисбатан муносабатини эркин билдира оладиган муҳит яратиб беришдан иборат.

Ҳар бир бола ўз олдига қўйилаётган вазифани бажаришда онгли тушунган ҳолда муносабат

билдириши, мустақил равишда фикрлай олиши ва эркин фаолиятда киришиши учун ўз билимини намоён эта олиши, фаолият мобайнида турли хил вазиятларга дуч келса бу ҳолат унда қизиқиш уйғота олиши керак.

Мактабгача ёшдаги болалар жуда қизиқувчан бўлганлиги боис, ҳар қандай муаммога дуч келсалар уни тезда бартараф этишга киришадилар. Яъни айтилган топишмоқ жавобини тез топишга киришадилар. Бу ёшдаги болаларнинг билишга бўлган қизиқишини оширишда таълимий муҳитни ҳозирлаш муҳим саналади. Ҳар қандай бола берилган жумбоқни ўрганиш орқали таҳлил қилиш, умумлаштириш, тартибга сола билиш каби кўникмаларни эгаллашга ҳаракат қилади.

Тарбиячи томонидан ҳикоя қилинган эртақни бола диққат билан эшитиш орқали теварак-атрофни, инсонларни, тенгдошларини идрок эта бошлайди. Ҳикоя қилинган ёки ўқиб берилган эртақ, мақоллар орқали тарбиячининг фикрларини англаб олиш, асар аҳамиятига, мавзусига ва эртақ қаҳрамонларининг тасвирланишига кўп жиҳатдан боғлиқ.

Мактабгача ёшдаги болаларни халқ оғзаки ижоди намуналари орқали тарбиялаш муаммоси устида ишлаётган тарбиячи-педагоглар қатор маъсулиятли вазифаларни ҳал қилишлари муҳим ҳисобланади.

Шуни таъкидлаш жоизки, тарбиячи-педагогларнинг олиб бораётган фаолияти тарбияланувчиларнинг ҳар томонлама гармоник ривожланиши учун зарурий шартдир.

Буларни қуйидагича изоҳлаш мумкин: мактабгача ёшдаги болаларни

“Илм фан ва табиат” марказида ўтказиладиган тажрибалар билан таништириш билан бирга атроф-олам ҳақида билим ва кўникмалар, осмон жисмлари ва унда содир бўлаётган воқеа-ҳодисалар ҳақидаги маълумотлар билан чуқурлаштирилади.

Мактабгача ёшдаги болаларда экологик маданиятни шакллантиришда халқ оғзаки ижоди намуналари асосий восита бўлиб хизмат қилади. Халқ оғзаки ижоди мактабгача ёшдаги болаларнинг атроф-олам ҳақидаги дунёқарашини кенгайтириш билан биргаликда ақлий тарбиясига ўз таъсирини ўтказмай қўймайди. Илмий дунёқараш ва ақлий тарбия интеграцияси болаларнинг ақлий тарбиясини ривожлантиришдаги энг етакчи тамойил бўлиб хизмат қилади. Халқ оғзаки ижоди воситасида ахлоқий ҳис-туйғу, ўзаро ҳурмат, ғамхўрлик каби ижобий сифатлар шаклланади. Халқ оғзаки ижоди нафосат тарбияси воситаси сифатида табиатдаги нафисликни ҳис этиш, ундаги гўзалликни кўра олиш, табиатда содир бўладиган ўзгаришларни фарқлай олиш ифода этилади. Булар эса болаларнинг эстетик идроки ва экологик маданиятни шаклланиб ва янада такомиллашиб боришида асос бўлади.

Халқ оғзаки ижоди орқали экологияга оид луғат намуналари бола онгига тез кириб боради. Айниқса, мақолларда болалар тилининг ихчамлиги ва аниқлигини ўрганадилар, шеърӣ топишмоқлар орқали зукколик ва зийраклик, мусиқий оҳангдорлигини англаб етадилар, эртақлардаги аниқ сюжет ва ифодалиликка асосланиб унинг мазмунини тушуниб етадилар.

Халқ оғзаки ижоди учун табиат ва экология, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳақидаги топишмоқ, эртақ ва мақолларга оид асарлар катта аҳамиятга эга.

Кўрсатилган вазифалар экологик билимнинг ўзига хос хусусиятлари туфайли таълимий, тарбиявий ва методик билимлар билан узвий боғлиқдир. Экологик билим бериш ўз навбатида экологик тушунчалар ҳосил қилиш учун асосий рол ўйнайди. Халқ оғзаки ижоди экологик ҳис-туйғу уйғотибгина қолмай унинг ғоявий ва ҳиссий мазмунини ҳам шакллантириб боришга кўмак бўлади.

Халқ оғзаки ижоди экологик маданият манбаи сифатида эътироф қилинади. Шу боисдан тарбиявий, таълимий ва методик вазифалар ўқиб берилган ёки ҳикоя қилинган эртақлар, жумбоқни жавобини топиш учун тавсия қилинган топишмоқлар ва ахлоқий-экологик мазмундаги мақоллар болаларда экологик маданият тушунчаларини тушуниш ва қабул қилиш учун туртки бўлади. Болалар табиатга қувонч билан қарайдилар уни асраб авайлашга интиладилар.

Халқ оғзаки ижодининг ижтимоий ва ташкилий вазифасини амалга оширишда сайр ва экскурсиялар асосий восита саналади. Сайр ва экскурсияларда теварак-атрофга чиқиб, муҳитни кузатадилар, ҳавонинг илиқ ёки совуқлигини ҳис қиладилар, атрофда учиб юрган қушларни кузатадилар, дарахт, бута ва гулларни кўриб завқланадилар. Шу йўсинда табиатга бўлган муносабатлари уни асраб-авайлашга етаклайди. Табиатни эъзозлаш, ардоқлаш учқунлари пайдо бўла бошлайди.

Халқ оғзаки ижоди орқали боланинг дунёқарашини, интеллектуал билими, фикрлаш қобилияти такомиллашиб боради.

Кўп асрлик халқ донишмандлигининг дурдоналари –топишмоқ, эртақ ва мақоллар инсон

идроки, кузатувчанлиги, поэтик тасаввур қобилиятини ўстирувчи, ақлнинг қувноқ ўйини, маънавий дам олиш воситасигина бўлиб қолмай, аждодларимизнинг руҳий олами, тарихий ўтмишини билишда калит вазифасини ҳам ўтайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Такмиллаштирилган “Илк қадам ” Давлат ўқув дастури. Тошкент.2022 йил.
2. Ф.Р.Қодирова. Мактабгача таълимда замонавий ёндашувлар модули бўйича ўқув-услубий мажмуа. Тошкент-2018 й
3. Д.Р.Бабаева. Нутқ ўстириш назарияси ва методикаси. Дарслик. -Т.: «Баркамол файз медиа», 2018 й)
4. Ш.Хўжамбердиева. Мактабгача ёшдаги болаларни бадиий асарлар билан таништиришга қизиқтириш. Услубий қўлланма. Наманган.2023 йил.